

ÎNTRE CUTUMĂ ȘI LEGE. COMPOSESORATELE DIN MARAMUREȘUL ISTORIC ÎN SECOLUL AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Ioan Boroica*

Abstract: *Historically, the noble composesorate referred to the models of the social organization of small noble villages from the Middle Ages onwards. At the heart of its functioning was the idea of the hereditary transfer of property rights to common land and the structures of undivided ownership of forests, pastures, reeds, and others. In historical Maramureș, there were more than 20 noble composesorates, the origin of which could not be clarified by previous research. After the Revolution of 1848, 14 new land composesorates were founded. As these new structures replicated the organizational and functional principles of the noble composesorates of the Middle Ages, the modern state felt compelled to intervene more and more in their organization and operation. Thus, from the second half of the 19th century onwards, the forests were managed according to an economic plan, which played a decisive role in transforming their social role into an eminently economic one in accordance with the new laws and regulations. The case studies discussed in this article illustrate the efforts of these Maramures composesorates to adapt to the new legal framework.*

Keywords: noble composesorates, urbarial composesorates, urbarial reforms, customary norms, historical Maramureș.

Trecutul composesoratelor maramureșene, ca temă de investigație istorică, a fost doar sporadic studiat până în prezent. Una dintre dificultățile cercetării provine din precaritatea surselor de documentare, întrucât statutul lor juridic de entități de drept privat, documentele rezultate din activitatea lor internă sau din relația lor cu instituțiile publice au fost păstrate și deseori transferate de la un conducător ales al composesoratului la altul. Marea majoritate a arhivelor composesorale au dispărut după anul 1948 după desființarea composesoratelor, pe parcursul celor 40 de ani de regim comunist din motive lesne de înțeles. S-au păstrat unele documente disperate în arhivele instituțiilor publice administrative care au avut o soartă ceva mai bună, bucurându-se de o oarecare protecție din partea regimului comunist. Astfel că documentele accesibile astăzi interogării istorice sunt relativ puține, disperate, creând astfel dificultăți în reconstituirea trecutului istoric al acestora.

Ideea conform căreia composesoratele nobiliare sunt o creație a nobilimii maramureșene în secolul al XIV-lea a fost pusă în circulație în perioada interbelică, fie ca ripostă la aplicarea fără discernământ a Legii de reformă

* Dr., cercetător științific, Muzeul Maramureșan, Sighetul Marmației;
e-mail: ionboroica@yahoo.com

agrară din 1921 din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș¹, fie din motive ideologice pentru contracararea iredentismului maghiar care a luat amploare în preajma celui de al Doilea Război Mondial².

Se poate constata de asemenea și precaritatea studiilor privind normele de drept care au guvernat funcționarea acestor structuri de proprietate. Cercetările recente asupra dreptului agrar antic și medieval occidental formulează două teze opuse: aceea că a existat o ruptură între dreptul roman și cel medieval sub influența migrațiilor și o alta, că există o anumită continuitate. În ambele situații dreptul medieval, incluzând aici și cel agrar, nu reprezintă un *instrumentum regni*. Drepturile în perioada medievală sunt expresia realităților sociale cutumiare, dar și civile, fără prezența unui statalism juridic, fiind reglementate treptat de o multitudine de ordonanțe provenind de la puterea politică și de la diferite ordine laice, ecleziastice, dar și de la autoritățile orașelor, a feluritelor comunități, asociații etc. Drepturile, îndeosebi cele de proprietate, sunt o creație pentru baza acestor structuri sociale, caracterul cutumiar provenind din difuziunea lor socială. În egală măsură, a existat o permanentă luptă între suveranii medievali care controlau domeniile fiscale și aristocrație care își aroga „alodizarea” acestora³.

În Maramureșul medieval, încorporat de la sfârșitul secolului al XIV-lea în regatul maghiar, au fost introduse treptat atât instituțiile, cât și normele sale de drept medieval. Transformarea elitei locale de cnezi și juzi într-o elită

¹ Gavrilă Iuga, *Spicuri din viața composesoratelor din Maramureș, Borșa, Sighet*, Tipografia „Hermes”, 1936, p. 4–6. În rechizitoriul pe care îl face în calitate de jurist legislației românești interbelice care a afectat în mod direct organizarea și proprietatea composesoratelor, în principal Codul Silvic extins din 1923 întregului teritoriu al României, Legea de Reformă Agrară din 1921 și Legea Cooperăției din 1929 cu modificările ulterioare, consideră composesoratele drept instituții fundamentale ale românismului. Patrimoniul lor constituit din terenuri forestiere și pășuni și-a avut originea în proprietatea feudală a voievozilor și nobililor români din secolul al XIV-lea.

² Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, București, Tipografia ziarului „Universul” București, p. 28. Autorul afirma: „O parte din hotarul comunei era destinată folosinței în comun, pentru pășunat, focărit și lemn de construcții, precum și pentru realizări de venituri pentru acoperirea cheltuielilor reclamate de construirea și întreținerea drumurilor, podurilor, bisericilor și a altor edificii publice. Aceste averi comune, transformate în sec. al XIV-lea în composesorate nobiliare și care în parte mai există și azi, au continuat să servească același scop până în zilele noastre. Această organizație politico-socială a fost o creație specific maramureșeană, care s-a menținut încă multă vreme după alipirea Maramureșului la Ungaria și pe care au cerut-o de repetate ori și românii din alte provincii ale fostei Ungarii”.

³ Paolo Grossi, *L'ordine giuridico medievale*, Laterza, 2017, *passim*, Gérard Chouquer, Gérard Chouquer, *Les régimes de domanialité foncière dans le monde de l'Antiquité à nos jours: une proposition d'architecture juridique*, 2022. halshs-03836767, p. 36–38.

nobiliară a presupus un efort de adaptare a acestor structuri sociale locale la noile realități socio-politice. Aici se regănesc, firește, și structurile de proprietate devălmașă specifice lumii maramureșene anterioare înglobării în regatul maghiar.

Composesoratele în Ungaria și Transilvania au reprezentat o formă de organizare a proprietății nobile împreună cu privilegiile asociate acestora. La baza acestei organizări a stat ficțiunea juridică a aviticității⁴, respectiv, un sistem de transmitere ereditară a proprietății, în special rudelor de sânge, ceea ce a făcut din composesorate structuri de proprietate forțată, fiind lipsite de posibilitatea înstrăinării bunurilor donate și avitice. Aceste structuri de proprietate au fost prezente în special în satele locuite de mica nobilime armalistă, respectiv, cea înnobilită fără donații de moșii, dar și de acei nobili numiți curialiști, ale căror moșii s-au micșorat până la o întindere considerată minimă, numite din această cauză *curii*. În anumite cazuri, privilegiile nobiliare au fost primite colectiv pentru servicii militare și implicarea micii nemeșimi în războaiele cu turcii. În aceste comunități, terenurile arabile și fânețele din interiorul vetrei satelor au fost cultivate individual, chiar dacă au aparținut proprietății comune, pe când terenurile din extravilan, în special pădurile și pășunile, precum și stufărișurile, luciurile de apă pentru pescuit au făcut obiectul proprietății colective. Proprietății nobiliare i-au fost asociate mai multe privilegii sau monopoluri senioriale, în fapt drepturi exercitate separat de aceste proprietăți, precum dreptul de cârciumărit, de măcelărit, de a încasa taxe după prăvălii și după distilării, dreptul de morărit, de pescuit, vânătoare, ghindărit, stufărit, dreptul de a încasa taxe după cărămidărit, vărărit, exploatarea pietrișului, a nisipului, a lutului și a pietrelor în carieră, drepturi de a încasa vamă de pod, de port și din organizarea de târguri de țară sau piețe săptămânale, precum și drepturile provenite din exploatarea muncii jelerilor. Acestea sunt cunoscute și sub numele de regalii minore⁵.

Coproprietarii aflați în indiviziune s-au numit composesori, care trebuiau să aparțină exclusiv clasei nobiliare, fără a putea fi incluși iobagii, jelerii sau arendașii. Dobândirea calității de composesor se făcea potrivit dreptului cutumiar în principal prin moștenire, apoi prin cumpărare, donație sau inscripție (includerea, potrivit dreptului medieval, a destinatarului dreptului în preambulul un act normativ)⁶. Composesoratele au stat la baza organizării

⁴ Teodor Sâmbrian, *Ardelenisme introduse în legislația română și doctrina de drept civil după unirea Transilvaniei cu România (I)*, „Revista de științe juridice”, vol. 32, nr. 1/2018, p. 69–70.

⁵ Georgiu Plopu, *Părți alese din dreptul privat ungar*, Oradea-Mare, Tipografia „Ateneul”, Societate Anonimă, 1929, p. 330.

⁶ Huszty Stephanus, *Jurisprudentia practica*, Buda, 1745, p. 274

comunităților sătești nobiliare (curiale) care erau destul de numeroase în Ungaria de nord, Transilvania de nord și Maramureș în secolul al XVIII-lea. Pe la jumătatea acestui secol s-a consolidat autoguvernarea acestor tipuri de comunități sătești ce cuprindeau chiar mici orașe-târguri, fiind independente de feudalii locului, subordonându-se administrativ și juridic autorității comitatense. Acestea își exercitau la rândul lor autoritatea asupra patrimoniului propriu prin intermediul unor statute, dar și asupra unor sate iobăgești ca și nobil colectiv, evident dacă le aveau subordonate. Comunitățile nobiliare au avut o conducere colectivă aleasă de adunarea generală, în frunte cu un hodnog sau jude, ajutat de un notar (secretar), un cămărăș (vistiernic) și un număr variabil de membri cu atribuțiuni specifice. În acele localități unde comunitățile nobiliare conviețuiau împreună cu cele iobăgești și de *agili*, funcționau administrații locale separate. Acest tip de organizare a supraviețuit Revoluției de la 1848 până în 1871 când a fost înlocuită cu autorități civile⁷. Adunarea generală, convocată de obicei de două ori pe an, primăvara de Sfântul Gheorghe și toamna de Sfântul Dumitru, hotăra asupra tuturor problemelor de natură economică și administrativă, aproba rapoartele financiare, alegea președintele care era în fruntea obștii sătești, dar cu atribuții mult mai largi decât cea a primarilor de mai târziu, și pe ceilalți membri ai comitetului composesoral, precum și alte persoane cu atribuții în gestionarea patrimoniului: pădurar, paznici etc. Beneficiile rezultate din administrarea averii composesorale erau împărțite între membrii composesori, în funcție de cota parte ideală atribuită fiecăruia, denumită cheie de proporțiune.

Organizarea și funcționarea composesoratelor avea caracter cutumiar și o anumită autonomie locală. Dacă, până la începutul secolului al XVIII-lea, a existat o mai mică preocupare din partea legiuitorului medieval maghiar în privința proporției din drepturile și beneficiile comune ale composesorilor, din 1715, vicecomiții primesc între atribuții rezolvarea diferendelor în această materie pe baza cărora se stabilea contribuția coproprietarilor la întreținerea fortificațiilor. În general veniturile rezultate din administrarea regaliilor minore erau folosite în interes public: la construcția de edificii de cult sau școlare, la întreținerea învățătorului, la construirea de drumuri, poduri etc.

Reglementări privind modul de gestionare în regim silvic a pădurilor erariale din comitatul Maramureș au fost introduse încă de la începutul anului 1788, fiind propusă și includerea pădurilor composesorale în acest regulament. Regulamentul avea în vedere modul de exploatare a lemnului necesar pentru

⁷ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/viii-tarsadalom-CA13/a-paraszti-tarsadalom-morfologiai-leirasa-D0A6/gazdasagitorsula-sok-egyeseletek-erdekedelmi-szervezetek-D302/a-gazdasagiranyitas-es-a-gazdasagszer-vezes-ko-zossegi-intezmenyei-D309/>, accesat în 25 septembrie 2024.

plutele ce trebuiau să transporte sarea și urma să fie coordonat și controlat de vicecomite împreună cu inspectoratul minier și salinar⁸. La începutul secolului al XIX-lea, Paul Szapolnczay intermedia o convenție⁹ între autoritățile camerale ale comitatului și câteva composesorate din bazinul hidrografic al râului Vișeu pentru achiziția de lemn necesar construirii plutele ce urmau să transporte sarea din Maramureș. Creșterea nevoii de sare în Ungaria a fost determinată de creșterea demografică, dar și de sporirea efectivelor de animale, ceea ce a pus presiune pe pădurile erariale care în aceste circumstanțe nu mai puteau asigura necesarul de lemn. Convenția a fost încheiată cu composesoratele nobiliare din Borșa, Moisei, Săcel, Vișeu de Jos și Vișeu de Sus. La acestea s-au alăturat și composesoratele și proprietarii de păduri de pe valea Repedei, existând și perspective ca unii dintre proprietarii de pe valea Talaborului, afluent pe partea dreaptă a Tisei, să facă același lucru. A fost preferată negocierea directă cu composesoratele, pentru a ocoli negocierea cu antreprenorii evrei care deja controlau parte din comerțul cu lemn din Maramureș, din cauza cărora crescuse deja prețul lemnului.

Intervenția statului în cazul patrimoniului composesoral forestier este consacrată prin Articolul de lege XXI din 1807¹⁰ privind conservarea pădurilor și are în vedere îndeosebi suprafețele de pădure indivize ale composesoratelor pentru care nu s-a realizat procesul de proporționalizare. Potrivit legii, oricine deține un drept de proprietate cu orice titlu poate reclama cu dovezi la autoritatea judecătorească comitatensă distrugeri sau devastări ale pădurilor, fie prin exploatare excesivă, defrișări, fie prin pășunat. Procedura prevede că tribunalul comitatens trebuie să trimită la fața locului o comisie pentru investigații, pentru a constata amploarea distrugerilor, precum și ascultarea ambelor părți. La propunerea comisiei, în situația în care se constată că există distrugeri ilegale ale pădurii, autoritatea legislativă dispune măsura interzicerii exploatării pentru o anumită perioadă de timp, procedură similară cu sechestrul judiciar, și numește personalul care să supravegheze respectarea măsurilor dispuse. În perioada interdicției, exploatarea va fi limitată la nevoile minime ale composesorilor și se face în raport cu cotele părți deținute, dacă s-a realizat proporționalizarea iar dacă nu a fost realizată, se face prin vânzare la prețul zilei iar dacă se refuză plata, sumele sunt reținute din cota parte convenită din veniturile composesoratului. Celor care încalcă interdicția li se pot aplica

⁸ Tagány Károly, *Magyar erdészeti oklevéltár. Magyarország ezredéves fennállásának emlékére kiadja az országos erdészeti egyesület*, II, Kötet, 1743-1807, „Pátria”, Budapest, 1896, p. 563–564.

⁹ *Ibidem*, p. 831–835.

¹⁰ 1807. évi XXI. törvénycikk az erdők föntartásáról; <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=80700021.TV&search>.

amenzi de până la 200 florini. Pășunatul va fi interzis în pădurile defrișate și în curs de regenerare până când puietii ating înălțimea la care mugurii de creștere nu pot fi afectați prin pășunat. Legea prevede și posibilitatea introducerii unei acțiuni de proporționalizare, în cazul în care unii din composesori se consideră nedreptățiți de măsurile dispuse. Un caz de aplicare a Articolul de lege XXI din 1807 este cunoscut la Borșa, când, în 1813, este trimisă de autoritățile juridice al comitatului o comisie cu sarcina de a investiga cazul unor defrișări de suprafețe forestiere din hotarul localității. Contextul defrișărilor pentru care s-a solicitat protecția suprafețelor forestiere este legat de intensificarea exploatărilor miniere în zona Baia Borsa pentru care era nevoie de material lemnos. Comisia a propus punerea sub interdicție a pădurilor composesorale din bazinul râului Cisla, de pe Fântâna și Fătăciunea, precum și pădurile composesorale ale borșenilor aflate în hotarul Bucovinei și a localității Vișeu de Sus. Se propunea ca exploatarea să fie redusă pentru composesori la lemnul necesar pentru prelucrarea sub formă de șindrilă, scândură și buștean rotund iar pentru minerit numai la nevoile curente, orice exploatare care depășește limitele sechestrului, precum și pășunatul în zonele defrișate, îndeosebi a caprelor, va fi pedepsită cu amendă de 200 florini¹¹. Însă adunarea nobiliară a comitatului Maramureș nu a acceptat punerea sub interdicție a exploatării pădurilor, cu excepția cazurilor de distrugere, întrucât ar încălca drepturile proprietarilor, materialul lemnos fiind prelucrat în gaterile deținute de evreii care aduceau venituri, atât pentru composesorat – pentru plata impozitelor și asigurarea hranei –, cât și pentru lucrătorii angajați ai evreilor. Menținea însă dispozițiile luate de comisie pentru cartografierea pădurilor composesorale de către un anume topograf, pe nume Plánesz, precum și numirea unui supraveghetor judiciar silvic și a asistenților lui.

În 1836, problematica proporționalizării este reluată prin Articolul de lege XII iar pentru Transilvania prin Articolul de lege LV din 1871. Principiul proporționalizării presupune stabilirea unui număr fracționar pentru fiecare composesor, astfel încât numitorul să reprezinte suma părților minimale la care poate fi împărțit patrimoniul composesoral iar la numărător numărul de părți atribuite fiecărui composesor, ce pot fi egale sau neegale, astfel ca, prin însumarea tuturor fracțiilor composesorilor, numitorul să fie egal cu numărătorul¹².

Reglementările privind gospodărirea în regim silvic a pădurilor au fost aplicate mai întâi pădurilor aflate în proprietatea statului, respectiv, pădurilor erariale. Astfel, în 1815, a fost emisă o instrucțiune¹³ cuprinzătoare, cu caracter

¹¹ Tagány Karoly, *op. cit.*, III, Kötet, 1808-1867, Budapest, 1896, p. 174–178.

¹² Georgiu Plopu, *op. cit.*, p. 986–988.

¹³ Tagány Karoly, *op. cit.*, II, Kötet, p. 208–273.

tehnic și juridic pentru oficiile silvice însărcinate cu administrarea și controlul managementul acestor categorii de păduri. În cazul orașului de coroană Sighet, ca de altfel pentru toate cele cinci orașe de coroană din comitatul Maramureș, pentru pădurile erariale este dispusă aplicarea Articolului de lege XXI din 1807, din cauza exploatării excesive a pădurilor. Aplicarea regulamentelor realizate în anul 1838 de gospodărire economică a acestor păduri a fost amânată. Stabilirea regimului de proprietate a acestor păduri a fost realizată încă din anul 1753 în urma proceselor de cercetare nobiliară. În aplicarea Articolului de lege XXI din 1807 era reglementată în mod excepțional cota de exploatare anuală de lemn de foc sau construcții pentru locuitori, nobili sau nenobili, fiind desemnate zonele de exploatare din pădurea erarială, urmând măsuri de regenerare pentru zonele exploatare. Erau interzise cărbunăritul la limitele acestor păduri folosind lemnul provenit din acestea, ghindăritul, vânătoria, construirea de adăposturi pentru pășunat iar pășunatul era interzis în zonele aflate în regenerare. De menționat că interdicțiile se vor extinde și asupra zonelor din localitățile învecinate aflate în proprietatea erariului¹⁴.

Evenimentele revoluționare de la 1848 au dus la desființarea instituției medievale a urbarialității prin Articolul de lege IX din 1848, însă reglementarea relațiilor de posesie și proprietate, așa-numita regulare urbarială, s-a realizat în deceniul absolutist prin Patentele imperiale din 2 martie 1853 și 16 iunie 1854. Ulterior, reglementările privind problematica urbarială a fost reluate prin Articolul de lege XXXIII din 1868 și Articolul de lege LIII din 1871 privind regularea relațiilor urbariale, modificat prin Articolul de lege XII din 1877. Pădurile urbariale folosite de iobagi au fost transmise acestora în folosință sub forma unor composesorate urbariale prin Patenta imperială din 2 martie 1853 iar prin Articolul de lege LIII din 1871 au fost întrerupte relațiile domnilor de pământ cu foștii urbarialiști. Articolul de lege XLIII din 1879 a dispus ca aceste composesorate să fie administrate de către stat în baza unui plan economic de amenajare, respectând același principiu al proporționalizării.

Începând cu Revoluția de la 1848 și până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, parte dintr-un efort de modernizare legislativă din partea transleitană a Imperiului habsburgic (austro-ungar după 1867) sunt eliminate treptat privilegiile asociate proprietății composesorale. Prin Articolul de lege IX din 1848 au fost anulate: jeleritul, măcelăritul, dreptul de a încasa taxe după prăvălii și distilării pentru rachiu. Prin Articolul de lege XXXVI din 1888 este răscumpărat de către stat dreptul de cărciumărit; dreptul de pescuit încetează în virtutea Articolului de lege XIX din 1888 iar veniturile din celelalte regalii minore: morărit, cărmidărit, vărărit, exploatarea de suprafață în cariere, ori a

¹⁴ Idem, III, Kötet, p. 425–431.

pietrișului, nisipului, precum și dreptul de port și vamă devin obiect de autorizare din partea statului sau municipalităților. Astfel că drepturile posesorilor au fost reduse la administrarea unui patrimoniu forestier și neforestier, în principal terenurile destinate pășunatului¹⁵.

Legislația silvică după Revoluția de la 1848 a preluat și codificat aspecte din progresul științelor silvice în domeniu și a consacrat controlul statului asupra modului de gestionare a resurselor forestiere, mai întâi în partea cisleitană a Imperiului Habsburgic. Prin Patenta imperială din 3 decembrie 1852¹⁶ – legea pădurilor – sunt codificate o serie de principii care proclamă dreptul de intervenție a statului în managementul forestier indiferent de regimul de proprietate al acestora, public sau privat. Sub raportul proprietății, pădurile sunt ale statului, ale comunităților urbane sau rurale și ale privaților, fie individual sau colectiv, laice sau religioase între care există raporturi de drept privat. Schimbarea destinației forestiere putea fi făcută în situații justificate doar cu autorizarea ministerială în cazul pădurilor statului și a celor locale, administrative și judiciare, în cazul celor comunale sau private. Se impunea obligativitatea măsurilor de reîmpădurire sau regenerare în cazul defrișărilor într-un termen de maxim cinci ani, interdicții de exploatare în pădurile de protecție, a perdelelor forestiere și a pădurilor ripariene, cu instituirea delimitării acestor gen de păduri. Devenea obligatorie întocmirea unui plan economic de gestionare a pădurilor întocmit de proprietar sau de autoritatea silvică. Exploatarea lemnului putea fi făcută după marcarea cu ciocanul, de obicei în perioada de repaus vegetativ. Este inclusă în Patentă și mai vechea practică a așa-numitei închideri a pădurilor, cu scopul împiedicării exploatării socotită abuzivă, procedură care era declanșată de reclamații făcute autorității comitatense de autoritățile locale, proprietari sau alte persoane interesate, urmată apoi de o cercetare la fața locului întreprinsă de o comisie care putea face propunerea de interzicere a exploatării. Procedura de scoatere de sub interdicție urma aceeași cale. Monitorizarea activității de gestiune a pădurilor era atribuită autorităților politice care puteau angaja personal calificat pentru pază și lucrări silvice. Controlul statului prin intermediul autorităților politice și administrative locale trebuia să fie prezent atât în recoltarea produselor forestiere, cât și în transportul acestora, cuprinzând prevederi îndeosebi la autorizarea plutăritului, împreună cu construcțiile și instalațiile aferente. Patenta includea și măsuri de pază ce trebuiau luate contra incendiilor și combaterea dăunătorilor, în special a insectelor. Paza și administrarea silvică

¹⁵ *Ibidem*, p. 330–331.

¹⁶ *** *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Wien, 1852, p. 1053–1059.

a pădurilor, indiferent de regimul proprietății, trebuia încredințată personalului specializat care putea să constate și să aplice măsuri coercitive, contravenționale sau penale. Sunt prevăzute și procedurile de contestare a măsurilor dispuse de autoritățile silvice. Legea silvică austriacă a fost aplicată și în partea transleitană a Monarhiei Habsburgice, în baza unui ordin imperial emis la 24 iunie 1857.

Rolul economic al pădurii din perspectiva achizițiilor în științele silvice de la jumătatea secolului al XIX-lea este evidențiat într-o instrucțiune a Ministerului de Finanțe austriac privind cartografierea, evaluarea și administrarea operațională a pădurilor, emisă la 24 august 1856¹⁷. Potrivit prevederilor generale din preambulul instrucțiunii, gospodărirea pădurilor, ea însăși o ramură economică distinctă, avea ca scop obținerea unui randament durabil, atât material, cât și financiar, cât mai mare, în așa fel încât să fie asigurat un echilibru între interesele locale și cerințele speciale ale statului în industriile: navală – în special cea militară –, extractivă – mine și saline –, în construcții, aprovizionare cu lemn de foc. Gestionarea durabilă a pădurilor presupunea realizarea unui sistem uniform de proceduri operaționale la nivelul întregii monarhii, care s-a materializat în planuri economice individuale pentru fiecare unitate forestieră. Aceasta presupunea evaluarea condițiilor economice care decurg din situarea în teritoriu, mărimea, limitele, diviziunile pădurilor individuale, proprietatea și apartenența la un sistem de proprietate, fapt ce putea fi realizat prin lucrări topografice și cartografice. Condițiile economice erau date și de proprietățile solului și subsolului, de climă, compoziția și structura pădurii pe clase de vârstă, lucrările silvice executate și altele. La evaluarea economică trebuia avute în vedere circumstanțele particulare care includeau nevoile de lemn ale zonei, cantitatea și diversitatea masei lemnoase ce poate fi furnizată, costurile legate de forța de muncă pentru exploatare și transport, diferitele raporturi juridice, servituți, sarcini publice etc. Starea pădurilor poate fi determinată direct și indirect, însă fundamentală rămânea estimarea economică a inventarului, respectiv, a rezervelor de masă lemnoasă, condițiile de creștere și producție a arboretelor individuale.

Articolul de lege XXXI din 1879¹⁸ – legea pădurilor – preia și dezvoltă principiile Patentei imperiale din 3 decembrie 1852. Legea silvică maghiară, care abrogă Articolul de lege XXI din 1807, impune administrarea în regim silvic a pădurilor aparținând unor variate entități publice și private, respectiv, ale statului, municipalităților, ale entităților ecleziastice, ale asociațiilor,

¹⁷ Tagány Karoly, *op. cit.*, III, Kötet, p. 553–609.

¹⁸ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87900031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D30>, accesat în 23.09.2024.

fundatiilor, societăților comerciale și ale pădurilor posesorale, inclusiv ale celor urbariale, în baza unui plan economic care trebuia întocmit în termen de cinci ani de la promulgarea legii și aprobat de comitetul administrativ comitatens și, după caz, de Ministerul Agriculturii, Industriei și Comerțului. O atenție deosebită era acordată pădurilor de protecție, ce urmau a fi desemnate în detaliu în urma unor evaluări, urmând a fi scutite de impozite sau după caz impozitul va fi redus, în aceste păduri fiind interzise defrișările. Legea impunea proprietarilor angajarea de personal silvic pentru gospodărirea pădurii, paza și protecția ei, în caz contrar comitetul administrativ putând face numiri pe cheltuiala proprietarilor. Autoritatea forestieră de gradul întâi era reprezentată de comisia administrativă silvică din cadrul comitetului administrativ cu funcții executive aflat în subordonarea Ministerului Agriculturii, Industriei și Comerțului. Controlul statului asupra fondului forestier era realizat prin organele silvice la nivel de regiuni silvice și ocoale silvice, fiind exercitat în primul rând de inspectorii silvici și personalul din subordine, cu atribuții executive, care sunt și membri consultativi în comitetul administrativ asupra modului de gospodărire a pădurii. Sunt descrise posibilele încălcări ale legislației silvice și măsurile coercitive, proceduri în căile de atac ale actelor întocmite de autoritățile silvice, împăduriri ale zonelor neproductive și defrișate, acțiune încurajată de stat prin diferite mijloace. Legea cuprindea prevederi privind transportul produselor forestiere care nu poate fi împiedecat, urmând a se despăgubi eventualele daune, cu prevederi speciale privind transportul pe apă – plutăritul.

Detaliile privind modul de întocmire a planului economic prevăzut de Articolul de lege XXXI din 1879 sunt expuse într-o instrucțiune¹⁹ apărută în anul următor. Scopul declarat al întocmirii planurilor economice era de a asigura gospodărirea pădurilor astfel încât, pe lângă asigurarea durabilității folosinței forestiere, a menținerii și, eventual, a creșterii productivității solului forestier, astfel încât să aducă venituri realizabile în circumstanțe concrete, să fie posibilă o exploatare regulată a produselor forestiere la anumite intervale de timp. În scopul realizării unei gospodăririi rentabile, trebuiau întocmite în mod profesionist amenajamente silvice. Planul economic de gospodărire a pădurilor trebuia să cuprindă, în trei părți: descrierea stării actuale a pădurii, apoi stabilirea sarcinilor de rezolvat și a obiectivelor de atins și, în final, amenajarea pădurilor, reglementarea planului de cultură și a randamentului. Planul economic de gospodărire a pădurilor era în fapt o documentație cu caracter

¹⁹ *Utasítás az erdőgazdasági üzemetvek készítése iránt” című, 23.374. számú, 1880. Évi, földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteri rendelet intézkedett, Magyarországi Rendeletek Tárá, tizenegyedik folyam., Budapest, 1880, p. 395–561.*

tehnic în care trebuiau aplicate normele de gospodărire în regim silvic a pădurilor, indiferent de proprietar. Prin caracterul său tehnic, planul economic trebuia întocmit de un personal silvic cu expertiză în domeniul managementului forestier, evident pe cheltuiala proprietarilor de pădure. Instrucțiunea propunea un cadru pentru întocmirea acestor documentații: descrierea generală, tabelară a suprafețelor proprietății forestiere, precum și descrierea detaliată a inventarului forestier, descrierea tabelară a grupelor de vârstă ale arboretelor, compoziția și zonarea acestora, calculul creșterilor anuale pe o perioadă de zece ani. Aceasta este și durata pentru care se întocmeau în mod obișnuit planurile economice. Planul economic trebuia să cuprindă calculul randamentului pentru produsele lemnoase, utilizările secundare ale pădurii, planuri detaliate de regenerare. Urmărirea realizării planului economic trebuia consemnată în registre, unde trebuia notată orice modificare intervenită în utilizările principale și secundare, în planurile de detaliu, măsurile de regenerare întreprinse și costurile aferente. Complementar trebuiau întocmite și hărți economice ale suprafețelor forestiere și hărți ale arboretelor. De remarcat că aceste planuri trebuiau întocmite în termen de cinci ani de la promulgarea legii, fapt care s-a dovedit a fi nerealist. Cu excepția cazului pădurilor de stat, obiectivul propus nu a putut fi îndeplinit din cauza lipsei de personal silvic capabil să efectueze astfel de lucrări.

Modul de administrare în regim silvic a pădurilor composesorale este detaliat prin Articolul de lege XIX din 1898,²⁰ care dezvoltă prevederile paragrafului 17 din legea silvică din 1879. Are prevederi speciale cu privire la composesorate, inclusiv pentru cele urbariale. Legiuitorul preia și transpune în textul legii practica existentă până atunci în administrarea patrimoniului composesoral. Treburile de natură economică sunt decise de adunarea generală a composesoratului constituită din toți membrii, indiferent de alocarea părților proporționale, dar aceștia își vor exercita dreptul de vot în raport cu părțile proporționale alocate. Adunarea generală însă nu poate decide înstrăinarea, împărțirea sau grevarea cu sarcini a patrimoniului composesoral. Ședințele – ordinare și extraordinare – sunt convocate cu cel puțin 15 zile înainte și conduse de președinte sau de un reprezentant al comisiei administrative silvice comitatense iar dacă patrimoniul forestier se află în proprietatea statului, atunci participă, dar fără drept de vot, reprezentanți ai autorității silvice. Președintele și membrii comitetului de conducere (notar, trezorier etc.) aleși de adunare sunt responsabili cu punerea în aplicare a hotărârilor adunării. Veniturile se împart între composesori, dar numai după ce sunt acoperite costurile și

²⁰ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89800019.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyeyi%3Fpagenum%3D34>, accesat în 25 septembrie 2024.

sarcinile prevăzute în planul economic. Sunt acceptate și utilizări excepționale ale patrimoniului forestier, cu aprobarea Ministerului Agriculturii, iar venitul provenit din acest fel de utilizare să fie investit, iar partea rămasă să fie împărțite eșalonat pe ani composesorilor. În situația în care nu se realizează venituri, composesorii au obligația de a suporta ei înșiși cheltuielile de administrare. Vânzarea materialului lemnos pentru consumul populației locale se face în cantități mici, la prețul recomandat de autoritățile silvice și aprobat în adunarea generală. Masa lemnoasă, alta decât cea destinată nevoilor locale, se vinde prin licitație publică, mai ales dacă valoarea depășește 2.000 coroane, situație în care este necesară aprobarea comisiei administrative silvice comitatense care, prin intermediul unui reprezentant, poate participa la stabilirea condițiilor și a procedurii de licitație. În termen de un an de la intrarea în vigoare a legii, coproprietarii sunt obligați să întocmească o listă cu cei cu drept de vot și să întocmească regulamentul de organizare și funcționare. Legea stabilea conținutul cadru al regulamentului de funcționare al composesoratelor care trebuia să detalieze în cuprinsul lor următoarele:

- amplasarea și descrierea patrimoniului composesoral forestier și/sau neproductiv,
- sediul, modul de organizare și atribuțiile adunării generale,
- atribuțiile președintelui și ale membrilor comitetului de conducere în punerea în aplicare a hotărârilor adunării generale,
- angajarea personalului silvic și instrucțiunile de serviciu,
- proceduri disciplinare aplicabile membrilor comitetului de conducere și personalului silvic angajat,
- proceduri pentru comercializarea materialului lemnos și a produselor secundare,
- reguli de gestiune pentru activul și pasivul composesoral,
- reguli de exercitare a prestațiilor forestiere în natură și de distribuire a veniturilor.

Detalierea pe care trebuie să o cuprindă regulamentele nu trebuie însă să depășească cadrul și limitele legii. În fapt, autoritățile silvice comitatense au întocmit în preajma anului 1900 regulamente tipizate separat pentru composesoratele de proveniență nobiliară și pentru cele urbariale între care există doar mici diferențe. Conținutul acestora, organizat pe capitole, respectă prevederile Articolului de lege XIX din 1898, cu observația că amplasarea și descrierea patrimoniului composesoral forestier și/sau neproductiv și raporturile adunării composesoratului cu autoritățile silvice sunt descrise în primul capitol cu prevederi generale.

Până la sfârșitul Primului Război Mondial nu au existat modificări legislative de substanță care să aducă modificări în structura și funcționarea composesoratelor. Excepție face Articolul de lege XXXIX din 1908 referitor la parcelarea și proporționalizarea fostelor moșii urbariale, potrivit căruia pot cere ieșirea din indiviziune urbarialiștii care au cel puțin 100 iugăre cadastrale de pădure.

Interes pentru cercetare au prezentat în special composesoratele din Maramureșul din stânga Tisei, unde erau concentrate majoritatea comunităților românești din fostul comitat Maramureș. În comitatul Maramureșului de pe ambele maluri ale Tisei, în anul izbucnirii Primului Război Mondial figurau în evidențele silvice 112 composesorate, dintre care 89 erau composesorate urbariale cu o suprafață de 85.863 iugăre cadastrale²¹ iar 23 erau composesorate nobiliare cu o suprafață de 100.442 iugăre, în total 186.305 iugăre cu peste 50.000 composesori²². Întrucât nu au putut fi identificate până în acest moment evidențe sintetice ale composesoratelor din Maramureșul românesc din stânga Tisei, anterior anului 1918, o astfel de evidență a fost identificată pentru anul 1922, fiind de presupus că acestea nu au putut fi înființate sau desființate în anii imediat următori Primului Război Mondial, tocmai datorită statutului lor juridic special. Astfel țineau de Perceptoratul Vișeu de Sus următoarele composesorate:

- composesoratul urbarial din Botiza, 534,4 iug.
- composesoratul nobiliar Dragomirești, 7.627,5 iug.
- composesoratul nobiliar Săliștea de Sus în hotarul localității Dragomirești, 500 iug.
- composesoratul nobiliar Săliștea de Sus, 2.450,3 iug.
- composesoratul nobiliar Ieud, 4.042,1 iug.
- composesoratul urbarial Rozavlea, 193,8 iug.
- composesoratul nobiliar Săcel, 1.792,2 iug.
- composesoratul urbarial din Strâmura, 1.609,1 iug.
- composesoratul nobiliar din Borșa, 19.680,1 iug.

²¹ Unitate de măsură pentru aria terenurilor egală cu 5.754,64 m² sau 1.600 de stânjeni pătrați.

²² Karácsony Sándor, *A Máramarosszigeti m. kir. állami erdőhiva tal 15 éves múltjából (1899–1913)*, p. 46. Datele menționate de autor sunt contradictorii: la p. 10, menționează 27 composesorate nobiliare cu suprafața totală de 100.441,9 iugăre cadastrale și la paginile 9–10 menționează 125 composesorate urbariale cu suprafața totală de 85.863,3 iugăre cadastrale defalcate astfel: 8 păduri și pășuni urbariale neseperate în suprafața de 15281,3 iug., 82 terenuri forestiere urbariale separate de natură având suprafața de 57509,2 iug., 28 terenuri de pășunat urbariale separate cu suprafața de 11367,9 iug. și 7 moșii forestiere dobândite prin arendă cumpărare, schimb sau donație cu suprafața de 1704,9 iug.

- composesoratul nobiliar din Vișeu de Sus și de Mijloc în hotarul localității Borșa, 1.679,2 iug.

- composesoratul nobiliar din Vișeu de Sus și de Mijloc, 23.7738,2 iug.

- composesoratul urbarial din Ruscova, 848,3 iug.

- composesoratul urbarial Poienile de sub Munte și Repedea, 2.772,5 iug.

- composesoratul nobiliar din Bârsana în hotarul localității Poienile de Sub Munte, 2.171,5 iug.

- composesoratul nobiliar din Ieud în hotarul localității Poienile de Sub Munte (1/2)

- composesoratul nobiliar Petrova, 9.226,7 iug.

- composesoratul urbarial Petrova, 111,4 iug.

- composesoratul nobiliar Trebușa (azi Delove, în Ucraina) în localitatea Valea Vișeuului, fără suprafață precizată.

De perceptoratul Sighet țineau următoarele composesorate:

- composesoratul urbarial Breb, 76,3 iug.

- composesoratul nobiliar Breb, 190,5 iug.

- composesoratul nobiliar Budești, 3.634,4 iug.

- composesoratul nobiliar Vadul Izei, 116,3 iug.

- composesoratul urbarial Sat Șugatag, 367,3 iug.

- composesoratul nobiliar Giulești în Sat Șugatag, 1.759,0 iug.

- composesoratul nobiliar Giulești, 13,6 iug.

- composesoratul urbarial Crăcești, 1.081,9 iug.

- composesoratul urbarial Rona de Jos, 209,5 iug.

- composesoratul nobiliar Iapa, 164,2 iug.

- composesoratul urbarial Crăciunești, 61,8 iug.

- composesoratul urbarial Sarasau, 114,0 iug.

- composesoratul urbarial Virismort (azi Tisa), 48,7 iug.

- composesoratul urbarial Rona de Sus, 418,2 iug.

- composesoratul nobiliar Câmpulung la Tisa, 592,7 iug.

- composesoratul nobiliar Sighet, 3.293,1 iug.

- composesoratul nobiliar Săpânța, 6.301,4 iug.

- composesoratul nobiliar Câmpulung la Tisa în hotarul Săpânței, 1.751,6 iug.

- composesoratul nobiliar Teceu în hotarul din stânga Tisei, 2.661,1 iug.

Se poate remarca că majoritatea composesoratelor nobiliare erau situate comunitățile din stânga Tisei.

Dacă în privința composesoratelor nobiliare nu avem până acum date certe despre momentul înființării lor, composesoratele urbariale au fost înființate în Maramureș în anii '50 ai secolului al XIX-lea. În cazul composesoratului urbarial de la Poienile de sub Munte, localitate cu numeroasă

populație ucraineană, dar și cu o puternică penetrare de populație evreiască, au putut fi identificate documente despre modul de funcționare în primul deceniu de la înființarea acestuia, în anul 1856, an în care composesoratul era administrat de avocatul Vasile Gyenge, fiind apoi preluat de Ioan Gyenge. În fața autorităților, familia contelui Teleki și familia Petreovai, ca proprietari de păduri urbariale, au fost reprezentate de avocații Pataky János, respectiv, Mihaly Gavrilă²³. În 9 septembrie 1857, unul dintre avocații Erariului din Sighet făcea propuneri instanței urbariale cu privire la modul de realizare a proporționalizării composesoratului urbarial nou creat. În acest sens era propusă realizarea unei evidențe cu toți proprietarii din intravilan, în temeiul căreia să fie stabilite și cotele părți ale foștilor urbarialiști în composesoratul nou creat, precum și beneficiile asociate sau regaliile minore. Acesta recomanda să se ajungă la un compromis cu proprietarii moșiei urbariale, să se investească instanța urbarială cu dreptul de a aplica § 6 al Articolului XII din 1836, cu identificarea loturilor din intravilan ale urbarialiștilor și să se precizeze cheile de proporționalizare pentru stabilirea drepturilor asupra suprafețelor de pădure și pășune, precum și a veniturilor din cărciumărit, măcelărit, vânătoare, vărărit, exploatarea pietrei din cariere, cu mențiunea că eventualele daune pricinuite de exploatare vor trebui despăgubite. Calitatea de composesor va putea fi dobândită dacă cel care o solicită va putea dovedi că el sau antecesorii săi au locuit în intravilanul localității în anul 1820 și au îndeplinit obligațiile urbariale. Partea din intravilan care nu poate fi justificată ca făcând parte din urbariul din 1820 va fi redistribuită tuturor composesorilor. Din veniturile composesoratului va fi asigurată întreținerea bisericii greco-catolice din comunitate, respectiv, a preotului și învățătorului, precum și achiziția unui teren de 1.200 stânjeni pătrați pentru un cimitir creștin. Instanțele urbariale vor stabili și despăgubirile și taxele ce decurg din procesul urbarial²⁴. În hotarul muntos al comunei Poienile de sub Munte, numită în documentele din epocă Ruszpolyána Kirva (cuprindea atunci și Repedea), sub aspectul proprietății existau în deceniul neobsolutist două tipuri de păduri: pădurea composesoratului urbarial nou-înființat și păduri composesorale ale altor comunități din Maramureș, cât și ale proprietarilor particulari. Punerea în vigoare a legii silvice austrice din 1852 a declanșat, din cauza exploatărilor necontrolate, o procedură de cercetare la fața locului în vara anului 1863, întreprinsă de doi oficiali comitatensi: Hatfaludi Sándor, vicecomite al doilea și Páulani János, judecător, care au emis o așa numită opinie, în fapt un proces-verbal cu propuneri de remediere a situației constatate. Familia Teleki controla în fapt composesoratul, fiind încă adevăratul proprietar

²³ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș [infra: AN, SJMM], Fond *Liceul Reformat Sighet*, dos. 308/1857–1872.

²⁴ Idem, f. 1–2.

al pădurilor urbariale de pe pâraiele Cvașnița și Bardii, fără a avea dreptul de a vinde pădurea, aceasta fiind declarată închisă încă din anul 1842. Comisia a constatat că evreii au exploatat lemn de rășinoase de pe valea Cvașniței fără să existe un contract scris și fără să achite cuvenitele taxe către fisc. Pădurea de pe Valea Bardii nu a putut fi vizitată, parte din aceasta aparținând lui Rednic Mihali care nu s-a prezentat la cercetare. Cu toate că pădurile au fost declarate închise și pentru proprietarii particulari: baronul Frigyes Varicourt, Iosif Man, Mihali Gavrilă, Jurca Ioan (mari proprietari și notabilități politice ale comitatului din acea vreme), precum și pentru alți proprietari de păduri din munții Răchita, Iurcescu și Corbul, aceștia au exploatat lemn în baza unei ordonanțe imperiale din 1857. Cele mai afectate în urma acestor exploatări au fost pădurile baronului Frigyes Varicourt și ale lui Iosif Man, care, conform raporturilor, au fost devastate pe o întindere și de o manieră nemaivăzute. Prin urmare, comisia propune limitarea exploatărilor, făcând trimitere la Articolul de lege XXI din 1807, în temeiul căruia întreaga gestiune a pădurilor este supusă controlului autorităților și procedurilor de închidere dacă se constată exploatări excesive. Totuși, comisia propune să fie permise exploatări moderate pentru ca proprietarii să-și poată plăti impozitele, să acopere cheltuielile de regenerare și plata măsurătorile declanșate de fostele autorități militare pentru întocmirea planurilor de gestiune a pădurilor. Pentru ambele tipuri de păduri comisia propunea înființarea unor structuri de supraveghere și pază a pădurilor la confluența râurilor, întrucât transportul lemnului se face pe apă. Comisia specifica rangurile și salarizarea personalului care trebuia pusă sub conducerea unui administrator al închiderii pădurilor, după modelul și salarizarea celei înființate la Borșa²⁵.

Composesoratul urbarial Poienile de sub Munte a organizat ședințe cu încheierea de procese-verbale, unde s-au dezbătut în prezența oficialităților cu atribuții silvice probleme organizatorice, cu mențiunea că dreptul de cârciumărit era arendat în continuare de familia contelui Teleki. Erau ținute de către trezorer, cel care administra în fapt composesoratul, evidențe contabile cu cheltuielile făcute. Cea mai mare parte a cheltuielilor erau destinate salarizării personalului însărcinat cu paza și administrarea pădurilor composesoratului: pădurarii și administratorii pădurilor pe perioada de restricție: Herchenröttern Albert, Pop Zsigmond, precum și trezorerului composesoral care era și administratorul acestuia²⁶.

În cazul composesoratului urbarial Poienile de sub Munte nu au putut fi identificate până acum documentele rezultate din aplicarea Articolului de lege LIII din 1871 referitor la reglementarea raporturilor juridice și de proprietate

²⁵ Idem, f. 113–116.

²⁶ Idem, f. 38–41, 44–47, 160–163, 212–213, 273–274, 296.

rămase din raporturile urbariale încetate prin legile din 1848. Reglementarea raporturilor de proprietate urbarială, cât și de reglementare a succesiunilor s-au prelungit până la începutul secolului al XX-lea, după cum nici procedura de proporționalizare nu a fost soluționată decât tot în această perioadă pentru composesoratele urbariale din Rozavlea, Strâmtura, Breb, Rona de Sus, Sighet, Petrova și în alte localități din dreapta Tisei. Peste 35.000 de iugăre cadastrale au făcut obiectul ieșirilor din indiviziune a composesorilor din composesoratele urbariale, cum a fost cazul composesoratului Săpânța, Sighet și altele, procedură prin care coproprietarii ieșiți din indiviziune au evitat controlul statului. De altfel, suprafața de minim 100 iugăre cadastrale, necesare pentru a solicita ieșirea din indiviziune potrivit Articolului de lege XXXIX din 1908, a fost considerată ca fiind prea mică în raport cu suprafețele forestiere minime considerate silvic profitabile²⁷.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea gospodărirea pădurilor erariale s-a făcut în baza instrucțiunilor contelui Festetics Pál (1722-1782), înalt funcționar cameral. Extinderea aplicării legii silvice austriece din 1852 a dus și la înființarea unor noi structuri silvice în comitatul Maramureș. Acestea vizau în primul rând proprietățile forestiere ale statului, fiind înființate oficii silvice pentru gospodărirea acestora. În comitatul Maramureș, în subordinea Direcției Silvice Comitatense cu sediul la Sighet, funcționau cinci oficii silvice cu 2-5 cantoane, cu sediile la Királymező (azi Uszty-Csorna, Ucraina), Rahău (azi Rahiv, Ucraina), Bustyaháza (azi Bustino, Ucraina), Vișeu de Sus și Bocicoiul Mare. Pe lângă administrarea pădurilor statului, aceste organisme silvice aveau atribuții de control și asupra composesoratelor din zonă. Personalul silvic gestiona în mod direct toate lucrările silvice. Prin stabilirea planurilor economice pe o perioadă de 10 ani pot fi întocmite bugetele anuale, lucrările de regenerare și alte tipuri de lucrări silvotehnice²⁸.

Ca urmare a aplicării Articolului de lege XIX din 1898, în comitatul Maramureș au fost înființate, în fapt reorganizate, șapte oficii silvice de plasă care se suprapuneau parțial cu delimitarea administrativă a plășilor. Acestea au fost oficiul sau ocolul silvic Dragomirești care a avut sediul temporar la Cuhea (azi Bogdan Vodă), Vișeu de Sus, Sighet, Hust, Câmpu Boului, Teceu, Rahău (ultimele patru în Ucraina de azi). Composesoratetele trebuiau să contribuie proporțional cu suprafețele deținute prin intermediul perceptoratelor de plasă la Fondul comitatens pentru conservarea pădurilor pentru salarizarea personalului silvic²⁹.

²⁷ Karácsony Sándor, *op. cit.*, p.10, 12, 65.

²⁸ Szilágyi István, *Máramaros vármegye egyetemes leirása: a magyar orvosok és természetvizsgálók 1876-ban Szigeten tartott XIX-dik nagygyűlésének alkalmából*, Budapesten, Nyomatott a Magy. Kir. Egyetemi Könyvnyomdában, p. 391, 397–398.

²⁹ Karácsony Sándor, *op. cit.*, p. 8, 41–42.

Reconstituirea modului de organizare și funcționare a composesoratorilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX poate fi urmărită pe câteva cazuri particulare ale unor composesorate pentru care au fost păstrate fragmentar documente rezultate din activitatea acestora. Unul dintre aceste composesorate este composesoratul nobil Bârsana, un composesorat atipic prin faptul că pădurea și pășunea care constituiau proprietatea composesorală era situată în hotarul comunei Poienile de sub Munte. Potrivit regulamentului de organizare și funcționare întocmit în anul 1904, patrimoniul composesoraturii era constituit din doi munți cu pădurile și pășunile lor. Unul dintre aceștia este muntele Bărsănescu, cu suprafața de 2.010 iugăre cadastrale și 495 stânjeni pătrați, din care 661,3 jugăre reprezentau pășunea alpină. Al doilea este muntele Herștul, în suprafață de 1.170 iugăre 247 stânjeni pătrați, din care 385,5 iugăre sunt de folosință pășune. Suprafețele forestiere au fost înscrise în registrul pădurilor administrate de stat. Până în anul 1900, ca efect a aplicării legilor silvice de după 1850, administratorii composesoraturii au fost simultan și conducători politici ai obștii sătești. Din anul 1869, președintele composesoraturii a fost parohul locului, preotul Mihail Kōkennysdy, vicarul greco-catolic al Maramureșului. Între 1900 și 1904, a funcționat o conducere interimară, iar după această dată a funcționat independent de autoritatea politică. În adunarea de constituire, conform Articolului de lege XIX din 1898, au fost recunoscute în unanimitate 388 de persoane drept composesori înscrși în registrul composesorilor, având drepturi egale, participând în mod egal la sarcinile publice³⁰. Primele documente păstrate provin din anul 1866. Unul dintre veniturile composesoraturii până în anul 1888 a fost închirierea dreptului de cârciumărit, care se făcea prin licitație cu plic închis, câștigătorul urmând să depună anual suma convenită la casieria comunală. Contractele se încheiau de obicei pe o perioadă de trei ani, arendașii fiind de cele mai multe ori evreii din partea locului. Condițiile din contract stipulau că aceștia trebuiau să vândă pălincă de cel puțin 19 grade, vin bun, la prețurile practicate la oraș³¹. Prin răscumpărarea dreptului de cârciumărit, comunitatea composesorală primește o sumă de 16.000 de florini, neîmpărțită între beneficiarii îndreptățiți, din care se scad unele cheltuieli, astfel că în 1891 suma totală era de 12.592 florini³². O altă sursă de venit o constituia vânzarea de material lemnos unor evrei. Exploatarea lemnului era aprobată, până la apariția legii silvice din 1879, de către vicecomite, în limitele unor cote din care se exploatau de obicei în etape

³⁰ Muzeul Maramureșului [infra: MMM], Fond Composesoratul nobil Bârsana, dos. 9, f. 1–2.

³¹ Idem, dos. 1, f. 6–8, 15; dos. 2, f. 19–20, 24, 26.

³² Idem, dos. 9, f. 1–3.

iar sumele negociate direct se achitau în tranșe. Veniturile composesoratului puteau fi împrumutate cu anumită dobândă membrilor composesori, ceea ce ar fi dus la creșterea veniturilor dacă n-ar fi intervenit uneori și reaua credință din partea acestora³³. Sumele rezultate erau destinate acoperirii unor varii nevoi de administrare a composesoratului sau ale comunității: salarizarea învățătorului confesional, salarizarea pădurarului, construirea sau extinderea bisericii, întreținerea școlii, măsurători cadastrale, impozit comunal și taxă școlară pentru comuna Poienile de sub Munte, taxă pentru drumuri³⁴. Însă investițiile cele mai mari au fost făcute pentru extinderea patrimoniului composesoral. Începând cu anul 1867, urmașii familiei Țiplea vând treptat cotele lor părți din muntele Herștul din hotarul comunei Poienile de sub Munte, unui evreu, Káhán József, din Sighet. În aprilie 1869, fruntașii comunității din Bârsana, în frunte cu preotul Mihail Kőkennysdy și cu primarul Pop Petru, înscriu muntele în cartea funciară în numele comunității sătești³⁵. Comunitatea composesorală, ulterior Revoluției de la 1848, a refuzat admiterea evreilor ca membri în composesorat, pe motiv că aceștia au primit drepturile nobiliare numai după Revoluție, iar în anul de referință 1848, nu a existat nici un caz de înstrăinare de teren în vatra satului, implicit, nici o înstrăinare de drepturi nobiliare, fapt care a fost aprobat de autoritățile comitatense. Pe de altă parte, evreii nu erau crescători de animale ca să poată emite pretenții la pășunea comună. Composesoratul și-a achitat impozitul către stat la Trezoreria din Sighet, unde a achitat și contribuțiile la fondul de conservare a pădurii, iar impozitele municipale și taxele de drumuri se plăteau la Primăria comunei Poienile de Munte și Perceptoratul Vișeu. În anii '60 ai secolului al XIX-lea composesoratul a vândut o cantitate însemnată de lemn evreului Káhán, iar în 1884, o parte din lemnul neexploatat de Káhán este vândut unui alt evreu, Grosz Mendel, ceea ce a generat reclamații și declanșarea procedurii de vindere la licitație. Cu oarecare eforturi, comunitatea composesorală a reușit să înscrie munții ca proprietate composesorală după legea municipală din 1878. În 1903, composesoratul a vândut pădurea din Bărsănescu, lăsată netăiată de către Jozséf Káhán, pentru 60.000 de coroane. Composesoratul a împrumutat cu dobândă o sumă uriașă la acea vreme, 9.000 de florini, lui Gyula Vincz, Jura Ioan, Jozsép Stern, Ezekiel Káhán și unui grup de evrei din Bârsana, care aduc 1.000 de florini anual. Acești bani acoperă practic cheltuielile de împădurire care se ridică la 1.000 de coroane pe an. Din veniturile composesoratului s-au plătit în toți acești ani salariul învățătorului greco-

³³ Idem, dos. 16, f. 1–4.

³⁴ Idem, dos. 1, f. 13,14; dos. 2, f. 20; dos. 6, f. 1–2, 9; dos. 8, f. 2; dos. 9, f. 4–16; dos. 23, f. 9–11; dos. 24, f. 1–10; dos. 29, f. 1; dos. 36, f. 1; dos. 39, f. 1–13.

³⁵ Idem, dos. 41, f. 6–7.

catolic și s-au făcut mici reparații la școala confesională³⁶. Creșterea demografică și a numărului de vite pășunabile a determinat conducerea composesoratului să încerce achiziția de noi suprafețe de pășunat, fiind vizat muntele Rădescu, aflat în Galiția, și muntele Preluca³⁷. Comitetul composesoral a fost condus de preotul Mihail Kőkennysdy, apoi, până în 1904, de fiul acestuia, avocatul Mihail Kőkennysdy, ulterior, din 1904 de avocatul Iosif Pop iar din 1913 de Vasile Ilniczki³⁸.

Un alt caz propus spre ilustrare prin interogarea arhivistică se referă la composesoratul Săliștea de Sus. Au putut fi identificate puține documente în raport cu îndelungatul parcurs istoric, pe care, cu siguranță această instituție l-a avut până în anul 1918. Un corpus de documente de la începutul secolului XX relevă efortul de adaptare a Composesoratului nobil Săliștea de Sus la noile condiții impuse de Articolul de lege XIX din 1898 și maximizarea beneficiilor din această adaptare³⁹.

Autoritățile silvice comitatense au întocmit în preajma anului 1900 regulamente tipizate separat pentru composesoratele de proveniență nobiliară și pentru cele urbariale între care există doar mici diferențe. Conținutul acestora, organizat pe capitole, respectă prevederile Articolului de lege XIX din 1898, cu observația că amplasarea și descrierea patrimoniului composesoral forestier și/sau neproductiv și raporturile adunării composesoratului cu autoritățile silvice sunt descrise în primul capitol cu prevederi generale. De exemplu, în cazul composesoratului Dragomirești, localitate învecinată cu Săliștea de Sus au fost completate în urma ședinței adunării generale din 27 mai 1900 regulamentul pentru administrarea economică⁴⁰, precum și registrul composesorilor cu drept de vot⁴¹.

A putut fi identificată și o situație inedită: un conflict între composesoratele Săliștea de Sus și Dragomirești în privința unei suprafețe

³⁶ Idem, dos. 13, f. 2–8.

³⁷ Idem, dos. 23, f. 16rv; dos. 28, f.1–4.

³⁸ Idem, dos. 45, f. 13–16.

³⁹ AN, SJMM, Fond *Prefectura Maramureș*, inv. 1045, dos. 67/1927.

⁴⁰ AN, SJMM, Fond *Prefectura Maramureș*, Comisia administrativă silvică, inv. 1004, dos. 33/1910, f. 35–70. Documentul este intitulat *Szabályzat a Dragomérfalvi nemesi közbirtokosság osztatlan állapotban levő, közösen használt erdőbirtokának gazdasági ügyviteléről* [Regulament pentru administrarea economică a composesoratului nobiliar Dragomirești, proprietate indiviză folosită în comun]. Cuprinde nouă capitole cu 122 articole.

⁴¹ Idem, f. 3–32, Registrul este intitulat: *A Dragomérfalvi nemesi közbirtokosság szavazásara jogosult tényleges közös birtokosok jegyzéke* [Lista coproprietarilor îndreptățiți cu drept de vot a composesoratului nobil Dragomirești]. Lista inițială cu composesorii este adăugită în 1910.

forestiere și de pășunat, situată pe pârâul Idișor (Iodișor în documente), afluent pe partea dreaptă a unui afluent al Izei care izvorăște din versanții nordici ai Țibleșului, al cărui bazin hidrografic se află în cea mai mare parte în localitatea Dragomirești. Cadastrul stabil introdus după anul 1856 înglobează în bună parte bazinetul Idișorului în hotarul Dragomireștiului, pe când prin cadastrul concretual cu hărțile topografice întocmite în anul 1863 îl include în hotarul Săliștii de Sus. Cu ocazia delimitărilor limitelor suprafețelor forestiere ce formează patrimoniul composesoral cerut prin Articolul de lege XIX din 1898, composesoratul Dragomirești emitea pretenții pentru includerea acestor suprafețe în cele ale composesoratului Dragomirești din cauza unor inadvertențe în înscrierea în cartea funciară⁴². Această încurcătură a blocat pentru o perioadă intenția composesoratului Săliștea de Sus de a beneficia de prevederea utilizării excepționale a fondului forestier. Oportunitatea deschisă de un Ordin al Ministerului Agriculturii⁴³, de a putea exploata și vinde o parte din masa lemnoasă din patrimoniul composesoral a început să fie pusă în aplicare, ceea ce a presupus parcurgerea unui complicat hățiş birocratic. Mai întâi, composesoratul a trebuit să se adapteze cerințelor noii legi. Deși nu au putut fi identificate până în prezent regulamentul de administrare economică și registrul composesorilor cu drept de vot, acestea au fost cu siguranță întocmite și aprobate cu prioritate având în vedere intenția de valorificare a masei lemnoase.

În acest sens au fost implicate autoritățile silvice comitatense, îndeosebi inspectoratul silvic și subcomisia silvică pentru composesorate. Potrivit evidențelor cadastrale din 1901, în bazinetul Idișorului existau 773,5 iugăre cadastrale (445 ha) de pădure, însă din cauza defrișărilor din ultimii 40 de ani suprafața forestieră s-a redus la 655,41 iugăre cadastrale (377,12 ha), diferența fiind transformată în teren de pășunat. Din perspectiva autorității forestiere exploatarea integrală a pădurii de pe această suprafață este posibilă în prima

⁴² Idem, f. 291v. Detalii ale acestei inadvertențe sunt cuprinse în corespondența dintre autoritățile silvice comitatense de la începutul anului 1903. Terenurile forestiere cu numerele topografice 6630, 6691, 6749 și 6789 au fost înscrise în cartea funciară nr. 87 a Săliștii de Sus, terenuri cuprinse într-o tarla de peste 1.000 de jugăre cadastrale ce includea și fânețe ale locuitorilor din Săliștii de Sus. În urma unui proces din 1891 de proporționalizare parțială a composesoratului nobil din Dragomirești, în 1894 are loc și refacerea cărții funciare, când terenurile sunt incluse în cartea funciară 1653 a localității Dragomirești, iar proprietarul este trecut generic: satul Săliștea de Sus. Comunitatea Dragomirești a avut atunci un an la dispoziție pentru contestarea înscrierii, dar nu a contestat-o. Astfel s-a ajuns la o dublă înscriere a acelorași suprafețe. Această pretenție este respinsă de către vicecomite, care era și președinte al subcomisiei silvice comitatense pentru composesorate și dispune înscrierea suprafețelor respective în cartea funciară Săliștii de Sus, unde de altfel figura încă din 1868 în proprietatea composesoratului.

⁴³ Idem, f. 217rv Ordonanța nr. 86170/1902.

parte a intervalului 1901-1920, întrucât distanța mare face neprofitabilă exploatarea pentru membrii composesoratului, la fel ca și vânzarea în cote mici din cauza lucrărilor necesare pentru asigurarea exploatării, iar pe de altă parte cheltuielile de administrare a celor 1.785,3 iugăre cadastrale de pădure comună, cu construirea unui canton silvic, fac nerentabilă o exploatare fracționată, mai ales că aici predomină fagul care nu are căutare. Se pot valorifica 15-20.000 metri cubi de rășinoase pentru care s-ar putea obține 30-40.000 coroane, care ar constitui un fond păstrat de trezoreria comitatului sau investirea într-un fond de investiții din care s-ar putea construi locuință pentru personalul silvic, realizarea cartării suprafețelor forestiere și plata impozitelor și a cheltuielilor de administrare anuale⁴⁴. Față de această propunere composesoratul are altă viziune, una provenită din vechile cutume, potrivit cărora din veniturile composesorale se asigură construirea și întreținerea edificiilor publice. Din 1903, în locul învățătorului Chiș Dumitru⁴⁵ de la școala din parohia de sus, ca președinte al composesoratului este ales avocatul Ilie Mariș, foarte probabil pentru a îndeplini actele de procedură necesare pentru vânzarea pădurii, învățătorul păstrându-și calitatea de vicepreședinte⁴⁶. În 1902 composesoratul hotărăște vânzarea pădurii „Idișor” urmând demersurile pentru aprobarea vânzării de către autoritățile momentului. Un nou raport de evaluare a posibilităților de administrare economică a pădurilor composesorale de pe Idișor, întocmit de același inginer silvic, Karácsonyi Sándor, în ianuarie 1904 când relevă faptul că pentru asigura gestiunea pe termen lung a celor 2450 jugăre cadastrale a suprafețelor composesorale ar fi necesară constituirea unei fundații de minim 30000 coroane. Este întocmită o hartă a proprietății composesorale a Săliștii de Sus cu suprafața propusă pentru exploatare, împărțită pe loturi. Estimează că pentru lotul 8-11 în suprafață de 286,26 jugăre cadastrale (164,71 ha) s-ar putea obține prin exploatare 13.970 coroane iar din lotul 12-13 în suprafață de 59,13 iugăre (34,02 ha) s-ar putea exploata 6.301 metri cubi lemn cu o valoare 11.743 coroane. Suma totală rezultată o consideră insuficientă și propune ca din acești bani să se realizeze înființarea fie de ferme montane, achiziția de terenuri forestiere exploatabile ori a unor gateri pentru prelucrarea pădurilor particulare învecinate. Firește, evaluarea este făcută din perspectiva unui silvicultor care era interesat de administrarea economică a pădurii și mai puțin de interesul comunității.

⁴⁴ Idem, f. 265rv.

⁴⁵ În șematismele episcopiei Gherlei (*Schematismul cleri diocesis syamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Cristo nato...*) din anul 1903 (p. 235) și 1906 (p. 214) în localitatea Săliștea de Sus, Chis Dumitru (Kiss Demeter) figura ca învățător la școala din parohia de sus.

⁴⁶ Idem. f. 221rv.

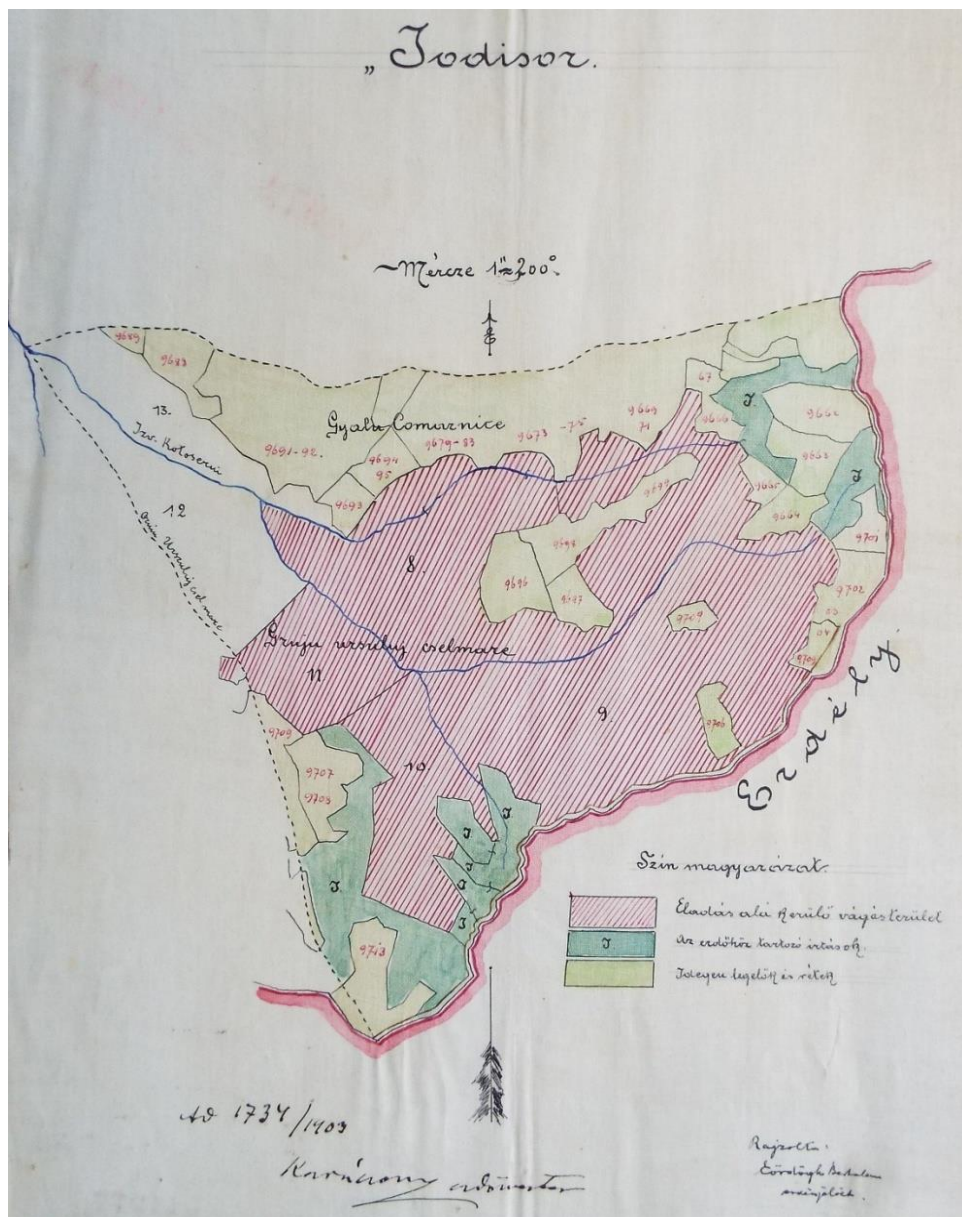

Fig. 1.

Harta desenată după planurile cadastrale ale cadastrului stabil de stagiarul Eördögh Bertalan, însușită de inginerul silvic Karacsony Sándor cu loturile de pădure propuse pentru exploatare. În legendă: hașurat cu roșu: zonă de exploatare pentru vânzare; colorat cu albastru: pădure de rășinoase pentru tăiere pe ras; verde pal: pășuni și arătoare în afara pădurii. Sursa: AN, SJMM, Fond Prefectura Maramureș, inv.1045, dos. 67/1927

În 1902 este întocmit un plan economic provizoriu după apariția Ordonanței 86170/1902 care detalia așa-numitele condiții de utilizare excepțională a fondului forestier posesorilor. Însă comunitatea posesorală a avut cu totul alte planuri față de autoritățile silvice⁴⁷. Prin valorificarea pădurii intenționau să construiască două școli, un local pentru primărie, precum și o cooperativă de credit. În acest sens, avocatul Ilie Mariș, președintele de atunci al posesoratului, a realizat demersurile pentru vânzarea pădurii posesoratului, organizând în acest sens o licitație publică, cu respectarea procedurilor legale din perioadă, cu publicarea unor anunțuri în presa vremii, respectiv, în hebdomadarul maghiar ce apărea la Sighet: „Máramoros”⁴⁸. Anunțul de publicare a licitației a trebuit supus aprobării organelor silvice locale și comitatense. În esență, publicarea de licitație a cuprins detalii despre cantitatea de masă lemnoasă de rășinoase scoasă la vânzare, prețul de pornire a licitației cu oferte în plic sigilate, date despre termenele de exploatare și degajare a zonei exploatate etc.⁴⁹. Licitatia a fost contestată de un grup de evrei din Dragomirești printr-o plângere adresată vicecomitelui, în care aceștia contestau calitatea posesoratului de organizator al licitației, întrucât terenurile posesoratului sunt înscrise în cartea funciară a Săliștii de Sus⁵⁰. În urma licitației a fost încheiat un contract de vânzare-cumpărare cu câștigătorul licitației, un evreu pe nume Salomon Markstein, din Budapesta, cu suma de 30.501 coroane, garanția va fi restituită numai după terminarea exploatării. Contractul preia condițiile specificate în publicația de licitație⁵¹. După încheierea contractului suma este depusă la Trezoreria Sighetu Marmăției cu o dobândă de 4%. În urma adunării posesoratului din 26 martie 1905, comitetul de conducere solicita punerea la dispoziție a sumei rezultate din urma vânzării lemnului. La această ședință au participat 90 de

⁴⁷ Idem, f. 214–215.

⁴⁸ Idem, f. 152.

⁴⁹ Idem f. 187–189. Publicația de licitație cuprinde condițiile de vânzare și încheiere a contractului. Între detaliile publicației de licitație menționam aici câteva, cu relevanță pentru tema cercetată. Din primul lot de teren au fost scoase la licitație 9.815 trunchiuri apreciate la 2.553 mc de trunchiuri molid și din al doilea lot 6.738 bucăți la un volum de 10.709 mc trunchiuri molid, în ambele cazuri trunchiurile trebuie să aibă diametrul de 30 cm măsurat la înălțimea pieptului. Prețul de pornire a licitației evaluat de organele silvice este de 25.713 coroane iar participanții la licitație trebuiau să depună o garanție de 2.571 coroane. Foioasele aflate în zona de exploatare nu pot face obiectul exploatării, putând fi utilizate numai pentru asigurarea drumurilor de exploatare cu poduri, protejarea lor etc. Termenul limită de finalizare a exploatării este sfârșitul lunii octombrie 1908.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 183.

⁵¹ *Ibidem*, f. 95.

membri composesori⁵². Acestei acțiuni se raliază și vicarul greco-catolic Tit Bud, care solicita în noiembrie 1907 subcomisiei silvice comitatense composesorale eliberarea sumei 27.762 coroane pentru demararea construirii a două școli, a localului primăriei și a cooperativei de credit. Pentru întărirea argumentelor în favoarea cererii sale, Tit Bud preciza că composesoratul și-a achitat taxele de administrare a pădurii și va continua să le plătească. Cheltuielile de administrare a pădurilor vor fi suportate din veniturile primăriei și ale cooperativei de credit, dar și din veniturile proprii ale composesoratlui. La construcția școlilor va contribui și comunitatea, cu material lemnos și muncă⁵³.

Documentele identificate până în prezent nu permit reconstituirea modului în care au fost realizate sau abandonate obiectivele propuse. Cert este că în inventarierea domeniului public din anul 1940, dintre cele trei edificii de învățământ existente în localitate figurează două școli construite în anul 1908, ambele din lemn și acoperite cu tablă. Una dintre ele are numai două săli pentru

⁵² *Ibidem*, f. 93–94. Anexat procesului-verbal al ședinței adunării composesoratlui Săliștea de Sus din 26 martie, se află lista composesorilor prezenți, redată în cele ce urmează păstrând grafia maghiară: 1. Berkán Szimjon, 2. Vlad Lupu erdőszolga, 3. Iuga Grigács, 4. Iuga Gergely I. Mihály, 5. Iuga Gábor, 6. Iuga Gergely, 7. Vlad Iuon I. Danyla, 8. Juga Iuon a Niyekityi, 9. Iuga Péter, 10. Pap Grigore Anyecz, 11. Iuga Grigore Togyeresti, 12. Haheu Mihály, 13. Kis Gyorgye cantor, 14. Ivaskó Iuon, 15. Orzák Grigore, 16. Grád Iuon, 17. Kis Iuon a I. Grigore, 18. Kis Vasailye I. Stefán, 19. Kis Vaszilye Niyekityi, 20. Kis Stefán, 21. Vlad Vaszilye Komenyeszi, 22. Iuga Dumitru I. Grigore, 23. Kis Grigore I. Stefán, 24. Pop Togyer Erinye, 25. Gaga Dumitru, 26. Kis Iuon I. Andrej, 27. Pop Iuon I. Stefan, 28. Iuga Gyory ai Ioanye, 29. Vlad Nikolaj buzsi, 30. Iuga Ioan a Ioanye, 31. Pop Grigore I. Pavel, 32. Vlaád Iuon Duhatko, 33. Kiss Demeter I. Grigore, 34. Berkán Gyorgye, 35. Iuga Iuon I. Vaszily, 36. Kis Szimjon I. Vaszalye, 37. Vlád Togyer, 38. Kis Gyorgye I. Szamoie, 39. Vlád Samoje, 40. Siofrak Iuon, 41. Iuga Maftyei, 42. Juga Ion I. Logyin, 43. Steczko Iuon, 44. Juga Niyekita I. Iuon, 45. Steczko Togyer, 46. Pop Togyer, 47. Lazaroj Vaszile, 48. Dunka Dumitru, 49. Juga Iuon a I. Gavrila, 50. Matyás Iuon a I. Gyorgye, 51. Vlad Iuon Alexi, 52. Berkán Stefán, 53. Vlád Iuon a Lupului, 54. Juga Iuon Trufan, 55. Kis Mihaly I. Gyorgyi, 56. Juga Lupu I. Szamoje, 57. Kis Stefan Nyekitya, 58. Vlád Lupu I. Ioszip, 59. Juga Iuon a Biakului, 60. Berkán Iuon I. Grigor, 61. Vlád Grigore Sykejus, 62. Pop Stefán, 63. Juga Lupu I. Szimjon, 64. Vlád Iuon I. Gyorgye, 67. Juga Iuon I. Grigore, 68. Juga Tanaszie, 69. Iuga Grigore Logyineszi, 70. Kis Iuon I. Mihaly, 71. Vlád Mihaly a I. Stefán, 72. Juga Pasztyei, 73. Berkán Ionás, 74. Vlád Iuon a Tyityienye, 75. Grád Mihaly a Marie, 76. Kis Iuon I. Iuon, 77. Rád Iuon a I. Filip, 78. Vlád Grigore I. Iuon, 79. Vlád Grigore I. Iuon, 80. Juga Iuon I. Logyn, 81. Juga Gyorgye I. Gyorgye, 82. Bilika Iuon I. Mihalyi, 83. Kis Vaszilye I. Grigor, 84. Vlád Grigore I. Togyer, 85. Juga Szimjon, 86. Vlád Szimjon I. Tymok, 87. Tymis Vaszilye, 88. Vlád Iuon a Petri, 89. Dáncs Gávriila, 90. Juga Grigore a Bendri.

⁵³ *Ibidem*, f. 53.

învățământ și o cancelarie iar cea de-a doua are două săli de învățământ și două încăperi și dependințe pentru locuința învățătorului⁵⁴.

Fig. 2.
Școala nr.2 Săliștea de Sus, construită în
1908. Sursa AN, SJMM

Fig. 2.
Școala nr.3 Săliștea de Sus, construită în
1908, Sursa AN, SJMM

Nu a putut fi identificat până acum regulamentul de administrare economică a composesoratului nobil al Săliștii de Sus, ci numai registrul compesorilor. Registrul⁵⁵, datat din 13 iulie 1903, cuprinde 383 de compesori, dintre care o parte sunt evrei, incluși datorită proprietăților deținute în vatra satului. În 1913, este pornită o acțiune de îndepărtare a acelor membri din composesorat care nu au drept legal sau istoric. În acest sens este edificator memoriul noului președinte al composesoratului, preotul Vasile Vlad, adresat la 30 octombrie 1915⁵⁶ subcomisiei Tribunalului pentru composesorate, prin care justifică cum s-a ajuns la această revizuire a componenței membrilor composesori. Potrivit memoriului, populația din Săliștea de Sus cuprinde în principal urmași ai trei familii străvechi: Vlad, Iuga și Chiș, înnobilate ca nobili donatari de către regii maghiari pentru faptele lor de arme din secolele XIII (sic!) și XIV. Donațiile au inclus moșii nu numai în localitate, ci și în Borșa, unde au primit 20 de munți, iar terenurile arabile și fânețele au aparținut satului nobiliar Săliștea de Sus. Pe la 1800, aici s-au stabilit două familii izraelite venite din Galiția: Stern și Parsernak. Aceștia au închiriat regaliile mici (fără îndoială cârciumăritul !) și treptat au subminat comunitatea nobiliară, cumpărând de la datornicii lor

⁵⁴ Idem, Fond *Prefectura Maramureș*, inv.1006, dos. 67/1927, f. 75.

⁵⁵ Idem, inv. 1005, dos. 65/1916, f. 1–15.

⁵⁶ Idem, f. 69–70.

loturile nobiliare din vatra satului, astfel că aceștia s-au mutat în afara vetrei satului. Apoi au continuat cu achiziția de terenuri și în afara vetrei satului. Prin anii '80 ai secolului al XIX-lea, proprietatea composesorală a fost înscrisă în cartea funciară ca proprietate municipală a comunei nobiliare, fără ca urmașii acestor două familii izraelite să aibă dreptul la proprietatea comună. Din aceste două familii au rezultat 100-120 familii evreiești, care dețin 600-700 proprietăți foste nobiliare și care folosesc proprietățile comune ale comunității nobile, în special pentru pășunatul vitelor, fără însă a participa la sarcinile publice. Această stare de fapt continuă, chiar în situație de război când, 800-900 de fii ai Săliștii de Sus sunt sub arme, evreii continuă să folosească nestingheriți proprietatea publică composesorală. Considerau că întocmirea în anul 1900 a registrului composesorilor care să-i cuprindă pe toți membrii comunității a fost o greșeală, întrucât a uzurpat drepturile celor real îndreptați. De aceea în 1913 au hotărât revizuirea listei composesorilor prin excluderea celor care nu au un drept legitim în proprietatea composesorală. Consideră de asemenea că excluderea evreilor din lista composesorilor nu este un act de antisemitism, întrucât au fost excluși și greco-catolici care nu au ascendență în vechile familii nobiliare ale localității.

Hotărârea de excludere a evreilor din composesorat pe motiv că nu sunt beneficiari ai drepturilor nobiliare s-a soldat cu plângeri⁵⁷ la subcomisia comitatensă pentru composesorate și apoi la instanța superioară de contencios pentru composesorate de la Budapesta. Aceasta s-a pronunțat pentru reînscrierea în registru a șapte evrei, lăsând la latitudinea subcomisiei subcomitatense examinarea plângerilor altor evrei pentru care nu s-a putut demonstra legătura (filiația) sau identitatea reclamațiilor cu cei șterși din registrul composesorilor. Alte cereri au fost respinse⁵⁸. Din documentele cercetate nu avem date documentare despre felul cum a fost rezolvată această din urmă situație.

Din aceeași zonă, Idișor, în 13 iunie 1918, este organizată o nouă licitație pentru vânzarea a 7.563 m³ molid adjudecată de un evreu, Josif Deblingher. Numai că intervenind evenimentele revoluționare ale anului 1918 nu a fost semnat contractul de vânzare. Printr-un ordin al Direcției Generale a Pădurilor din 1920 a fost dispusă întocmirea unui nou amenajament iar vânzarea masei lemnoase nu este aprobată. În 1922, șeful Ocolului silvic valea Izei întocmea prescriul amenajament, verificat de Casa Pădurilor și este înaintat Casei Pădurilor spre aprobare. Până în 1923

⁵⁷ Idem, f. 62–63.

⁵⁸ Idem, f. 30, 32.

controlul activității composesoratului Săliștea de Sus, ca de altfel a tuturor composesoratelor maramureșene a fost realizat de către subcomisia administrativă economică, care de altfel a și propus Direcției Casei Pădurilor din cadrul Casei Pădurilor ca să nu fie acceptată reclamația văduvei Deblinger care solicita exploatarea masei lemnoase la prețul din 1918, în condițiile în care prețul lemnului a urcat deja⁵⁹.

Această incursiune în eforturile de adaptare a composesoratelor pe parcursul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX permit formularea câtorva idei care pot ține loc de concluzii. Mai întâi, în efortul său de modernizare, Monarhia habsburgică, devenită bicefală după 1867, a emis o serie de acte normative pentru domeniul silvic, care vizau și composesoratele care gestionau un important patrimoniu forestier și agricol: pășuni, stufărișuri etc. Dacă la început organizarea și funcționarea composesoratelor avea un puternic caracter cutumiar, intervenția statului, prin crearea unui statalism juridic, a dus la periferizarea rolului social al composesoratelor în detrimentul rolului economic. Fiecare dintre composesoratele din Maramureșul istoric putea constitui subiect de cercetare pentru studiul activității composesoratelor, pentru a releva multiplele fațete ale eforturilor de adaptare la noile realități juridice, economice și sociale. Fiecare act normativ ce viza composesoratele a generat mici crize, care, rostogolite în avalanșă, au generat criza socială și economică a societății țărănești maramureșene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, o lume rămasă în interiorul cutumelor de sorginte medievală despre care fac mărturie documentele cercetate. Această lume a cutumelor composesorale a știut totuși să-și gestioneze crizele, făcând apel la inteligența vremii pentru a face față unui sistem legislativ tot mai sofisticat și a unui sistem de relații economice tot mai mercantile.

⁵⁹ AN, SJMM, Fond *Prefectura Maramureș*, inv.1006, dos. 67/1927, f. 1–4.